Кафедра сучаснай беларускай мовы

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

(МАРФАЛОГІЯ)

Назаранка Юлія Віктараўна

Вучэбна-метадычны комплекс

для студэнтаў 3 курса спецыяльнасці 1-21 05 01 “Беларуская філалогія”

завочнай формы навучання(5-6 семестры)

Мінск 2012

Змест

1. Прадмова.
2. Тэматыка лекцый.
3. Тэматыка практычных заняткаў.
4. Пытанні да заліку.
5. Экзаменацыйныя пытанні.
6. Спіс літаратуры.

1. Прадмова.

Тлумачальная запіска

Курс сучаснай беларускай мовы арыентуе выкладчыка на вытлумачэнне з’яў беларускай мовы ў іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы, на ўсебаковае вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з’явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця. Метадалагічная база курса мае на мэце правільную і навукова абгрунтаваную прэзентацыю звестак тэарэтычнага характару, скарэкціраваную з улікам ідыяэтнічнага нацыянальнага кампанента беларускай мовы, характару і форм яе сувязей з іншымі мовамі, найперш роднаснымі славянскімі.

На лекцыйных і практычных занятках студэнты набываюць, засвойваюць і паглыбляюць веды па марфалогіі сучаснай беларускай мовы ў такой ступені, каб усведамляць яе як грамадскую з’яву і пэўную семіятычную сістэму і дасканала валодаць яе сродкамі.

Выкарыстоўваючы прынцып пераемнасці і ўзаемасувязі лінгвістычных дысцыплін, выкладчык павінен адбіраць такія факты і з’явы, якія ўсталяваліся ў навуцы аб мове, лічацца стрыжнёвымі для разумення іншых пытанняў і з’яўляюцца важнымі для пашырэння агульнага моўнага дыяпазону студэнтаў. Метады выкладання матэрыялу могуць быць розныя: яны, як правіла, залежаць ад складанасці тэмы і ступені падрыхтаванасці студэнтаў. Пэўную ўвагу неабходна звяртаць на тыя пытанні, якія адносяцца да дыскусійных або ўносяць новае ў асвятленне асобных фактаў мовы.

Практычныя заняткі праводзяцца па тэмах, якія вызначаюцца выкладчыкам і зацвярджаюцца на кафедры. Іх мэта – замацаваць і паглыбіць тэарэтычныя веды. Методыка правядзення практычных заняткаў розная: індывідуальнае, франтальнае, паслядоўна-лінейнае або выбарачнае апытванне; выкананне практыкаванняў на дошцы; работа па гатовых табліцах і схемах; выкананне тэставых заданняў і тэстаў на камп’ютэрах, праслухоўванне і аналіз разнастайных лінгвістычных запісаў і г.д. Правільна арганізаваная сістэма практычных заняткаў спрыяе выпрацоўцы ў студэнтаў самастойных навуковых поглядаў на моўныя з’явы і працэсы, дапамагае ім грунтоўна авалодаць нормамі літаратурнай мовы, паскарае набыццё навыкаў самастойнага аналізу моўных з’яў і фактаў.

Важнае значэнне ў працэсе засваення і замацавання ведаў і навыкаў мае лінгвістычны аналіз слоў, словазлучэнняў і сказаў. Для таго, каб лінгвістычны аналіз стаў сапраўдным эфектыўным навучальным сродкам, выкладчык павінен зыходзіць з адзіных навукова-метадычных прынцыпаў, сістэмнасці і строгай паслядоўнасці тлумачэння моўных з’яў. У залежнасці ад задач, якія ставяцца ў кожным канкрэтным выпадку, лінгвістычны аналіз можа быць вусным ці пісьмовым, частковым ці поўным.

Змест і задачы курса скіраваны на тое, каб сфарміраваць у студэнтаў правільныя навуковыя погляды на ўсю складаную сістэму сучаснай беларускай мовы, дапамагчы ім авалодаць яе літаратурнымі нормамі, набыць устойлівыя навыкі самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў і з’яў, удасканаліць сістэму звязнага маўлення, пастаянна павышаць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць.

У выніку вывучэння марфалогіі **студэнты павінны ведаць**:

- асноўныя тэрміны, паняцці і катэгорыі марфалогіі;

- умовы і формы моўнай камунікацыі;

- літаратурныя нормы сучаснай беларускай мовы;

Павінны **ўмець**:

- валодаць вуснай і пісьмовай разнавіднасцямі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;

- карыстацца асноўнымі паняццямі і тэрмінамі марфалогіі ў іх сістэмна-структурных сувязях;

- карыстацца асноўнымі метадамі лінгвістычнага аналізу;

- валодаць методыкай рэферыравання тэксту і яго перакладу на беларускую мову.

2.Тэматыка лекцый

Лекцыя 1

Марфалогія як частка граматыкі. Часціны мовы.

1. Марфалогія як раздзел граматыкі, яе прадмет і задачы.
2. Сувязь марфалогіі з іншымі раздзеламі мовазнаўства.
3. Асноўныя граматычныя паняцці і адзінкі: граматычная форма, граматычны спосаб, граматычны сродак, граматычнае значэнне і граматычная катэгорыя.
4. Асноўныя спосабы і сродкі выражэння граматычных значэнняў у беларускай мове. Класіфікацыйныя (лексіка-граматычныя) і словазмяняльныя граматычныя катэгорыі. Класіфікацыя граматычных катэгорый паводле тыпаў апазіцый граматычных значэнняў: бінарныя і небінарныя, эквіпалентныя і прыватыўныя катэгорыі.
5. Прынцыпы і крытэрыі аб’яднання слоў у лексіка-граматычныя класы – часціны мовы. Анамасіялагічны, навуковы і дыдактычны падыходы да выдзялення часцін мовы.
6. Сістэма часцін мовы ў сучаснай беларускай мове.
7. Спрэчныя пытанні класіфікацыі часцін мовы.
8. Пераходныя з’явы ў сістэме часцін мовы.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў

Граматычны сродак	Лексіка-граматычны разрад
Граматычная форма	Лексіка-граматычная група
Граматычны паказчык	Граматычная катэгорыя
Словаформа	Поўная, няпоўная, збыткоўная парадыгма
Граматычнае значэнне	Бінарныя/небінарныя граматычныя апазіцыі
Лексічнае значэнне	Эквіпалентныя , прыватыўныя граматычныя апазіцыі

Літаратура:

1. Беларуская граматыка. У 2 ч. Ч.1. Мінск, 1985.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
3. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.

Лекцыя 2

Назоўнік як часціна мовы.

1. Семантыка-камунікацыйная адметнасць і граматычныя асаблівасці назоўніка як носьбіта агульнага значэння прадметнасці.
2. Лексіка-граматычныя разрады назоўнікаў як адлюстраванне ўзаемасувязі лексікі і марфалогіі, іх семантычныя і граматычныя асаблівасці.
3. Сістэма граматычных катэгорый назоўніка.

4. Катэгорыя ліку назоўнікаў. Значэнне і сродкі выражэння лікавага супрацьпастаўлення.
5. Катэгорыя склону назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове.
6. Скланенне назоўнікаў. Асноўныя тыпы скланення назоўнікаў.
7. Праблема кадыфікацыі склонавых канчаткаў назоўнікаў.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў

Род назоўніка (м.,ж.,н. р.; агульнага роду)	Рэчыўныя назоўнікі
Лік назоўніка (адз. л., мн. л.), парны лік	Асабовыя/неасабовыя назоўнікі
Сістэма склонаў назоўніка	Адушаўлёныя/недушаўлёныя назоўнікі
Тыпы скланенняў назоўніка	Адзіночналікавыя назоўнікі
Агульныя/ Уласныя назоўнікі	Множналікавыя назоўнікі
Лексіка-граматычныя разрады назоўніка	Субстантывацыя
Абстрактныя/ Канкрэтныя назоўнікі	Зборныя назоўнікі
Нескланяльныя назоўнікі	Рознаскланяльныя назоўнікі

Літаратура:

1. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. Мінск, 1976.
2. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове / М.А. Жыдовіч. Мінск, 1969.
3. Граматычны слоўнік назоўніка/НАН Беларусі. – Мн.,2008.

4. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
5. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.

Лекцыя 3

Прыметнік як часціна мовы.

1. Прыметнік як часціна мовы. Семантыка-камунікатыўная адметнасць і граматычныя катэгорыі прыметніка як носьбіта непрацэсуальнай прыметы.
2. Лексіка-граматычныя разрады прыметнікаў: якасныя, адносныя і прыналежныя прыметнікі, іх значэнне і граматычныя формы.
3. Поўныя і кароткія формы якасных прыметнікаў, іх ужыванне і сінтаксічная роля. Сцягнутыя (усечаныя) формы прыметнікаў і іх роля ў мастацкім тэксце.
4. Ступені параўнання якасных прыметнікаў, іх значэнне, утварэнне, адметнасць ужывання.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў

Ад’ектывацыя	Адносныя прыметнікі
Якасныя прыметнікі	Формы ступеняў параўнання прыметнікаў
Прыналежныя прыметнікі	Сінтэтычная і аналітычная формы ступеняў параўнання

Кампаратыў
Поўная, кароткая і сцягнутая форма прыметніка
Нескланяльныя прыметнікі
Суперлятыў
Род, лік, склон прыметніка

Літаратура:

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
2. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. Мінск, 1964.
3. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.

Лекцыя 4

Лічэбнік як часціна мовы.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў

Колькасныя лічэбнікі
Зборныя лічэбнікі
Парадкавыя лічэбнікі
Састаўныя лічэбнікі
Дробавыя лічэбнікі
Складаныя лічэбнікі
Простыя лічэбнікі
Скланенне лічэбнікаў

1. Семантычныя асаблівасці і спецыфіка граматычных катэгорый лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавым значэннем.
2. Разрады лічэбнікаў паводле значэння. Колькасныя (уласнаколькасныя і зборныя) лічэбнікі, асаблівасці іх сінтаксічнай спалучальнасці з назоўнікамі. Дробавыя лічэбнікі, іх семантычныя і структурныя асаблівасці. Пытанне аб парадкавых лічэбніках і іх месцы ў сістэме часцін мовы, асаблівасці семантыкі і ўтварэння. Няпэўнаколькасныя словы.
3. Разрады лічэбнікаў паводле будовы. Простыя, складаныя і састаўныя лічэбнікі, іх структура.
4. Скланенне лічэбнікаў розных разрадаў.
5. Асаблівасці выкарыстання лічэбнікаў у кантэксце.
6. Ужыванне лічэбнікаў у ролі іншых часцін мовы.

Літаратура:

1. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. Мінск, 1961.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
3. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.

Лекцыя 5

Займеннік як часціна мовы.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў

Адмоўныя займеннікі
Асабовыя займеннікі
Займеннікі-назоўнікі
Займеннікі-прыметнікі
Пранаміналізацыя
Пытальна-адносныя займеннікі
Прыналежныя займеннікі
Указальныя займеннікі

Займеннікі-прыслоўі	Азначальныя займеннікі
Зваротны займеннік	Няпэўныя займеннікі

1. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць займеннікаў як слоў-“замяняльнікаў”, “указальнікаў”. Пытанне аб месцы займеннікаў у сістэме часцін мовы.
2. Тэрмін “займеннік” як сумяшчэнне двух значэнняў гэтага разраду слоў: лексічнага і функцыянальнага.
3. Роля займеннікаў у лагічнай і сінтаксічнай арганізацыі тэксту.
4. Семантычная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле лексічнага значэння: асабовыя, зваротны, прыналежныя, указальныя, азначальныя, пытальныя, адносныя, адмоўныя, няпэўныя (неазначальныя).
5. Марфалагічная класіфікацыя займеннікаў. Разрады займеннікаў паводле суадносін з іншымі часцінамі мовы.
6. Скланенне займеннікаў розных разрадаў. Варыянты склонавых форм займеннікаў.
7. Вытворнасць / невытворнасць займеннікаў.
8. Пераход іншых часцін мовы ў займеннікі. Пранаміналізацыя і яе роля ва ўтварэнні займеннікаў марфолага-сінтаксічным спосабам.

Літаратура:

1. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
3. Сцяшковіч, Т.Ф. Займеннік у беларускай мове / Т.Ф. Сцяшковіч. Мінск, 1977.

Лекцыя 6

Дзеяслоў як часціна мовы.

Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў

Абсалютнае/адноснае ўжыванне часу	спражэнне дзеяслова, рознаспрагальныя дзеясловы
Аднатрывальныя, двухтрывальныя дзеясловы	Безасабовыя дзеясловы
Безасабова-прдыкатыўныя словы	Асновы дзеяслова
Безасабовыя дзеясловы	Асоба дзеяслова
Дзеепрыметнік як асобая форма дзеяслова	Асабовыя дзеясловы
Дзеепрыслоўе як асобая форма дзеяслова	Незваротныя дзеясловы
Зваротнасць дзеяслова, тыпы зваротнасці	Атрыбутыўныя формы дзеяслова
Інфінтіыў	Мадальныя словы
Пераходныя/непераходныя дзеясловы	Лад дзеяслова
Спрагальныя формы дзеяслова	Неспрагальныя формы дзеяслова
Стан дзеяслова	Дзеясловы-звязкі(непаўназначныя дзеясловы)
Трыванне дзеяслова, трывальная пара	Прадуктыўныя/ непрадуктыўныя класы дзеяслова
Час дзеяслова, даўномінулы час	Парадыгма дзеяслова

1. Асаблівасці семантыкі, граматычная адметнасць і роля ў маўленні дзеяслова як носьбіта працэсуальнай прыметы.
2. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова.

3. Неазначальная форма дзеяслова (інфінітыў), яе ўтварэнне, граматычнае значэнне, марфалагічныя адзнакі і сінтаксічныя функцыі. Інфінітыў як назва дзеяння.
4. Асновы дзеяслова: інфінітыва і цяперашняга (будучага простага) часу. Спосабы вызначэння асноў дзеясловаў. Роля асноў дзеясловаў ва ўтварэнні дзеяслоўных формаў.
5. Пераходныя (прама пераходныя і ўскосна пераходныя) і непераходныя дзеясловы, асаблівасці іх семантыкі і спалучэння са склонавымі формамі назоўніка.

Літаратура:

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
2. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.
3. Васілеўскі, М.С. Прадуктыўныя тыпы дзеясловаў у сучаснай беларускай мове / М.С. Васілеўскі . – Мінск, 1970.
4. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мінск, 1997.
5. Шуба П.П. Дзеяслоў у беларускай мове / П.П. Шуба. Мінск, 1968.

Лекцыя7

Сістэма катэгорый і форм дзеяслова.

1. Граматычныя катэгорыі дзеяслова.
2. Спражэнне дзеясловаў.
3. Дзеепрыметнік як дзеяслоўна-іменная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыметнікаў. Суадноснасць дзеепрыметнікаў з дзеясловамі і прыметнікамі. Адметнасць утварэння і ўжывання дзеепрыметнікаў у СБЛМ.
4. Дзеепрыслоўе як дзеяслоўна-прыслоўная форма. Граматычная характарыстыка дзеепрыслоўяў. Суадноснасць дзеепрыслоўяў з дзеясловамі і прыслоўямі. Адметнасць утварэння і ўжывання дзеепрыслоўяў у СБЛМ.

Літаратура:

6. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
7. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.
8. Васілеўскі, М.С. Прадуктыўныя тыпы дзеясловаў у сучаснай беларускай мове / М.С. Васілеўскі . – Мінск, 1970.
9. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мінск, 1997.
10. Шуба П.П. Дзеяслоў у беларускай мове / П.П. Шуба. Мінск, 1968.

Лекцыя 8

Прыслоўе як часціна мовы. Безасабова-прэдыкатыўныя словы.

1. Семантыка-камунікатыўныя асаблівасці і граматычная адметнасць прыслоўяў як слоў са значэннем прыметы дзеяння ці прыметы прыметы.
2. Тыпы прыслоўяў у залежнасці ад характару выражэння лексічнага значэння: знамянальныя і займеннікавыя прыслоўі. Групы займеннікавых прыслоўяў.
3. Лексіка-граматычныя разрады прыслоўяў.
4. Ступені параўнання якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Прыслоўі са значэннем ацэнкі і меры якасці.

5. Пытанне аб безасабова-прэдыкатыўных словах (словах катэгорыі стану) у лінгвістычнай літаратуры. Безасабова-прэдыкатыўныя словы як асобны лексіка-граматычны клас, іх семантычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя адметнасці.

Літаратура:

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
2. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.
3. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мінск, 1997.
4. Шуба, П.П. Прыслоўе ў беларускай мове: Марфалагічны нарыс / П.П. Шуба. Мінск, 1962.

Лекцыя 9

Непаўназначныя часціны мовы.

1. Службовыя часціны мовы.

1. **Прыназоўнік.** Прыназоўнік як службовая часціна мовы, функцыя ў маўленні. Разрады прыназоўнікаў паводле будовы, спосабу ўтварэння (паходжання).
2. **Злучнік.** Злучнік як службовая часціна мовы, роля ў маўленні. Класіфікацыя злучнікаў паводле іх паходжання, саставу, спосабу ўжывання і функцыянальнага значэння.
3. **Звязкі.** Пытанне аб звязках у лінгвістычнай літаратуры. Пераход у разрад звязак дзеясловаў з аслабленым значэннем. Тыпы звязак паводле лексіка-граматычнага значэння (абстрактныя (незнамянальныя), паўабстрактныя (паўзнамянальныя), знамянальныя).

2. Часціцы. Семантычныя і граматычныя адзнакі часціц. Разрады часціц паводле паходжання, функцыянальнага значэння і марфалагічнага складу.

Мадальныя словы. Пытанне аб мадальных словах у мовазнаўстве. Сінтаксічная аснова выдзялення мадальных слоў у асобную групу. Месца мадальных слоў у сістэме часцін мовы. Адрозненне мадальных слоў ад слоў іншых часцін мовы. Разрады мадальных слоў паводле значэння, іх роля ў тэксце.

Выклічнікі. Месца выклічнікаў у сістэме часцін мовы. Разрады выклічнікаў.

Гукаперайманні. Гукапераймальныя словы, іх функцыя ў тэксце. Гукаперайманні, іх функцыі ў сказе і тэксце. Падабенства і адрозненне гукаперайманняў ад выклічнікаў. Пытанне аб статусе гукаперайманняў як лексічных адзінак (слоў). Лексічная, марфалагічная і сінтаксічная характарыстыка гукаперайманняў.

Літаратура:

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
2. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.
3. Киселёв, И.А. Частицы в современных восточнославянских языках / И.А. Киселёв. Минск, 1976.
4. Шуба, П.П. Прыназоўнік у беларускай мове / П.П. Шуба. Мінск., 1971.
5. Шуба, П.П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П.П. Шуба. Мінск, 1993.

3.Тэматыка практычных заняткаў

Практычныя заняткі 1

Назоўнік як часціна мовы.

1. Катэгорыі роду, ліку і склону назоўніка. З гісторыі пытання.
2. Катэгорыя роду назоўнікаў. Пытанне аб назоўніках агульнага роду ў беларускай мове. Граматычны род абрэвіятур. Род марфалагічна нязменных назоўнікаў. Разыходжанні ў граматычным родзе некаторых назоўнікаў у беларускай і рускай мовах.
3. Словазменная парадыгма назоўніка.
4. Адзіночналікавыя і множналікавыя назоўнікі: разыходжанні паміж беларускай і рускай мовамі.
5. Правапіс канчаткаў назоўнікаў усіх тыпаў скланення ў адзіночным і множным ліку.

Літаратура:

1. Беларуская мова: хрэстаматыя / Аўт.-склад. З.І. Бадзевіч і інш. Мінск, 2005.
2. Бурак, Л.І., Красней, В.П., Лазоўскі, У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі / Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Мінск, 1989.
3. Зборнік тэкстаў для лінгвістычнага аналізу: для студэнтаў філал. фак. / Аўт.-склад.: З.І. Бадзевіч [і інш.]. Мінск, 2005.
4. Наркевіч А.І. Практычны курс сучаснай беларускай мовы / А.І. Наркевіч. – Мінск, 1992.
5. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. Мінск, 1976.

Практычныя заняткі 2

Прыметнік як часціна мовы.

1. Пераход прыметнікаў з аднаго разраду ў іншы.
2. Ступені параўнання якасных прыметнікаў: іх значэнне, утварэнне.
3. Формы прыметнікаў са значэннем ацэнкі і меры якасці.
4. Скланенне якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў. Варыянтнасць склонавых канчаткаў прыметнікаў.

Літаратура:

1. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. Мінск, 1964.
2. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. Гродна, 2002.
3. Наркевіч А.І. Практычны курс сучаснай беларускай мовы / А.І. Наркевіч. – Мінск, 1992.

Практычныя заняткі 3

Дзеяслоў

1. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова.
2. Спосабы вызначэння асноў дзеясловаў. Роля асноў дзеясловаў ва ўтварэнні дзеяслоўных формаў.
3. Пераходныя (прама пераходныя і ўскосна пераходныя) і непераходныя дзеясловы, асаблівасці іх семантыкі і спалучэння са склонавымі формамі назоўніка.
4. Асаблівасці ўтварэння суадносных (карэлятыўных) трывальных пар деясловаў. Аднатрывальныя і двухтрывальныя дзеясловы.
5. Поўная і няпоўная парадыгма дзеяслова.

Літаратура:

1. Бурак, Л.І., Красней, В.П., Лазоўскі, У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі / Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Мінск, 1989.
2. Васілеўскі, М.С. Прадуктыўныя тыпы дзеясловаў у сучаснай беларускай мове / М.С. Васілеўскі . – Мінск, 1970.
3. Шуба, П.П. Дзеяслоў у беларускай мове / П.П. Шуба. Мінск, 1968.
4. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. Мінск, 1987.

Практычныя 4

Дзеепрыметнік

1. Семантычная, граматычная і сінтаксічная суадноснасць дзеепрыметнікаў з дзеясловамі і прыметнікамі.

2. Дзеепрыметнікі незалежнага і залежнага стану, цяперашняга і прошлага часу, іх значэнні, спосабы ўтварэння, асаблівасці ўжывання ў сучаснай беларускай мове (у параўнанні з рускай).

3. Пераходнасць/непераходнасць дзеясловаў і асаблівасці ўтварэння дзеепрыметнікаў розных разрадаў.

4. Поўныя і кароткія формы дзеепрыметнікаў залежнага стану і іх ужыванне. Ад’ектывацыя і субстантывацыя дзеепрыметнікаў.

Літаратура:

1. Бурак, Л.І., Красней, В.П., Лазоўскі, У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі / Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Мінск, 1989.
2. Граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Мінск, 1962.
3. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. Мінск, 2001.

Практычныя 5

Дзеепрыслоўе

1. Суадноснасць дзеепрыслоўяў з дзеясловамі і прыслоўямі.

2. Дзеепрыслоўе і інфінітыў. Супрацьпастаўленне дзеепрыслоўяў спрагальным (асабовым) формам дзеяслова.
3. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў. Утварэнне дзеепрыслоўяў незакончанага і закончанага трывання.
4. Ужыванне дзеепрыслоўяў у сучаснай беларускай літаратурнай мове.
5. Адвербіялізацыя дзеепрыслоўяў.

Літаратура:

1. Бурак, Л.І., Красней, В.П., Лазоўскі, У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі / Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Мінск, 1989.
2. Граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Мінск, 1962.
3. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. Мінск, 2001.

Практычныя 6

Прыслоўе як часціна мовы. Безасабова-прэдыкатыўныя словы. Мадальныя словы.

1. Ступені параўнання (вышэйшая і найвышэйшая) якасных прыслоўяў, іх утварэнне і ўжыванне. Суадноснасць ступеней параўнання якасных прыслоўяў і ступеней параўнання якасных прыметнікаў.
2. Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Лексіка-сінтаксічны і марфалагічна-сінтаксічны спосабы ўтварэння прыслоўяў.
3. Пытанне аб безасабова-прэдыкатыўных словах (словах катэгорыі стану) у лінгвістычнай літаратуры. Безасабова-прэдыкатыўныя словы як асобны лексіка-граматычны клас, іх семантычныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, сінтаксічныя адметнасці. Безасабова-прэдыкатыўныя словы і прыслоўі: агульныя і адметныя адзнакі.
4. Прыслоўі і мадальныя словы.
5. Пытанне аб мадальных словах у мовазнаўстве. Сінтаксічная аснова выдзялення мадальных слоў у асобную групу. Месца мадальных слоў у сістэме часцін мовы.

Літаратура:

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
2. Граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Мінск, 1962.
3. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мінск, 1997.

4. Пытанні да заліку

1. Граматыка як навука, асноўныя аб'екты яе вывучэння. Сувязь граматыкі з фанетыкай і лексікалогіяй.

2. Суадносіны паміж лексічным і граматычным значэннямі. Граматычнае значэнне і яго асноўныя крытэрыі. Граматычная катэгорыя, граматычная форма. Сродкі і спосабы выражэння граматычных формаў. Сінтэтычны і аналітычны лад мовы.

3. Марфалогія. Класіфікацыйныя ўласцівасці часцін мовы.

4. Часціны мовы як лексіка-граматычныя класы слоў. Сістэма часцін мовы. Знамянальныя і незнамянальныя словы. Марфалагічны аналіз.

5. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць назоўніка як носьбіта значэння прадметнасці. Назоўнік і яго лексіка-граматычныя разрады. Іх марфалагічная залежнасць ад семантыкі слова.

6. Граматычныя катэгорыі роду, ліку і склону назоўнікаў і іх выражэнне. Значэнне і сродкі выражэння катэгорыі роду назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове, значэнні склонаў.

7. Скланенне назоўнікаў. Асноўныя тыпы скланення назоўнікаў. Варыянтнасць канчаткаў у склонавай сістэме назоўнікаў і і х характарыстыка. Цяжкія выпадкі ўжывання канчаткаў назоўніка. Субстантывацыя.

8. I скланенне. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў 1 скланення (мужчынскага і ніякага роду) у адзіночным і множным ліку.

9. II скланенне. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў II скланення (жаночага роду на –а, -я) у адзіночным і множным ліку. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў агульнага і мужчынскага роду на -а, -я ў адзіночным і множным ліку.

10. III скланенне. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў III скланення ў адзіночным і множным ліку. Рознаскланяльныя назоўнікі і іх групы. Асаблівасці склонавых канчаткаў рознаскланяльных назоўнікаў у адзіночным і множным ліку.

11. Скланенне назоўнікаў, якія паходзяць ад прыметнікаў і дзеепрыметнікаў. Скланенне назоўнікаў pluralia tantum. Нескланяльныя назоўнікі.

12. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць прыметніка як носьбіта непрацэсуальнай прыметы. Функцыянальная характарыстыка прыметніка. Асноўныя катэгарыяльныя значэнні і лексіка-граматычныя разрады.

13. Якасныя прыметнікі. Поўныя, кароткія і сцягнутыя (усечаныя) формы, шляхі іх распазнавання. Ступені параўнання якасных прыметнікаў. Сінтэтычныя і аналітычныя формы ступеней параўнання. Суплетывізм.

14. Адносныя прыметнікі. Функцыянальныя асаблівасці.

15. Скланенне прыметнікаў. Утварэнне прыметнікаў. Ад'ектывацыя.

16. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавымі значэннямі. Разрады лічэбнікаў паводле значэння, іх спалучальнасць з назоўнікамі.

17. Колькасныя лічэбнікі і іх групы. Сінтаксічная сувязь лічэбнікаў з назоўнікамі.

18. Зборныя лічэбнікі. Парадкавыя лічэбнікі. Дробавыя лічэбнікі.

19. Скланенне лічэбнікаў. Тыповыя памылкі ва ўжыванні. Абазначэнне прыблізнай і няпэўнай колькасці.

20. Разнастайнасць значэнняў і функцыі займеннікаў. Разрады займеннікаў па значэнні і па суадносінах з іншымі часцінамі мовы.

21. Асаблівасці скланення займеннікаў паводле разрадаў.

5. Экзаменацыйныя пытанні

1. Граматыка як навука, асноўныя аб'екты яе вывучэння. Сувязь граматыкі з фанетыкай і лексікалогіяй.

2.Суадносіны паміж лексічным і граматычным значэннямі. Граматычнае значэнне і яго асноўныя крытэрыі. Граматычная катэгорыя, граматычная форма. Сродкі і спосабы выражэння граматычных формаў. Сінтэтычны і аналітычны лад мовы.

3.Марфалогія. Класіфікацыйныя ўласцівасці часцін мовы.

4.Часціны мовы як лексіка-граматычныя класы слоў. Сістэма часцін мовы. Знамянальныя і незнамянальныя словы. Марфалагічны аналіз.

5.Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць назоўніка як носьбіта значэння прадметнасці. Назоўнік і яго лексіка-граматычныя разрады. Іх марфалагічная залежнасць ад семантыкі слова.

6.Граматычныя катэгорыі роду, ліку і склону назоўнікаў і іх выражэнне. Значэнне і сродкі выражэння катэгорыі роду назоўнікаў. Сістэма склонаў назоўнікаў у сучаснай беларускай мове, значэнні склонаў.

7.Скланенне назоўнікаў. Асноўныя тыпы скланення назоўнікаў. Варыянтнасць канчаткаў у склонавай сістэме назоўнікаў і і х характарыстыка. Цяжкія выпадкі ўжывання канчаткаў назоўніка. Субстантывацыя.

8.I скланенне. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў 1 скланення (мужчынскага і ніякага роду) у адзіночным і множным ліку.

9.II скланенне. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў II скланення (жаночага роду на –а, -я) у адзіночным і множным ліку. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў агульнага і мужчынскага роду на -а, -я ў адзіночным і множным ліку.

10. III скланенне. Асаблівасці склонавых канчаткаў назоўнікаў III скланення ў адзіночным і множным ліку. Рознаскланяльныя назоўнікі і іх групы. Асаблівасці склонавых канчаткаў рознаскланяльных назоўнікаў у адзіночным і множным ліку.

11. Скланенне назоўнікаў, якія паходзяць ад прыметнікаў і дзеепрыметнікаў. Скланенне назоўнікаў pluralia tantum. Нескланяльныя назоўнікі.

12. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць прыметніка як носьбіта непрацэсуальнай прыметы. Функцыянальная характарыстыка прыметніка. Асноўныя катэгарыяльныя значэнні і лексіка-граматычныя разрады.

13. Якасныя прыметнікі. Поўныя, кароткія і сцягнутыя (усечаныя) формы, шляхі іх распазнавання. Ступені параўнання якасных прыметнікаў. Сінтэтычныя і аналітычныя формы ступеней параўнання. Суплетывізм.

14. Адносныя прыметнікі. Функцыянальныя асаблівасці.

15. Скланенне прыметнікаў. Утварэнне прыметнікаў. Ад'ектывацыя.

16. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць лічэбнікаў як слоў з колькасна-лікавымі значэннямі. Разрады лічэбнікаў паводле значэння, іх спалучальнасць з назоўнікамі.

17. Колькасныя лічэбнікі і іх групы. Сінтаксічная сувязь лічэбнікаў з назоўнікамі.

18. Зборныя лічэбнікі. Парадкавыя лічэбнікі. Дробавыя лічэбнікі.

19. Скланенне лічэбнікаў. Тыповыя памылкі ва ўжыванні. Абазначэнне прыблізнай і няпэўнай колькасці.

20. Разнастайнасць значэнняў і функцыі займеннікаў. Разрады займеннікаў па значэнні і па суадносінах з іншымі часцінамі мовы.

21. Асаблівасці скланення займеннікаў паводле разрадаў.

22. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць дзеяслова як носьбіта працэсуальнай прыметы дзеяння. Граматычныя катэгорыі і граматычныя формы дзеяслова.Інфінітыў як неспрагальная форма дзеяслова.

23. Пераходныя і непераходныя, зваротныя і незваротныя дзеясловы.

24. Катэгорыя стану. Пытанне пра стан дзеяслова ў сучаснай лінгвістыцы. Катэгорыя трывання дзеяслова. Катэгорыя ладу дзеяслова. Катэгорыя часу дзеяслова.

25. Катэгорыя асобы дзеяслова. Безасабовыя дзеясловы.

26. Спражэнне дзеяслова. Рознаспрагальныя дзеясловы.

27. Дзеепрыметнік як асобая дзеяслоўна-іменная форма. Утварэнне дзеепрыметнікаў. Ад'ектывацыя.

28. Асаблівасці ўжывання дзеепрыметнікаў у сучаснай беларускай мове.

29. Дзеепрыслоўе, яго граматычная характарыстыка. Граматычныя катэгорыі дзеепрыслоўяў. Утварэнне і ўжыванне дзеепрыслоўя ў сучаснай беларускай мове. Адвербіялізацыя дзеепрыслоўяў.

30. Семантыка-камунікатыўная і граматычная адметнасць прыслоўяў як слоў са значэннем прыметы дзеяння.

31. Разрады прыслоўяў паводле значэнняў. Ступені параўнання якасных прыслоўяў і іх утварэнне. Формы прыслоўяў са значэннем ацэнкі і меры якасці.

32. Спосабы ўтварэння прыслоўяў. Адвербіялізацыя. Адрозненне прыслоўяў з прыстаўкамі ад назоўніка з прыназоўнікамі. Правапіс прыслоўяў.

33. Агульная характарыстыка прэдыкатываў. Дыскусійныя пытанні ў лінгвістыцы аб мэтазгоднасці вылучэння катэгорыі стану як самастойнай часціны мовы. Словаўтварэнне прэдыкатываў.

34. Агульная характарыстыка службовых слоў, іх класіфікацыя. Прыназоўнікі, злучнікі і часціцы як службовыя часціны мовы.

35. Функцыянальная характарыстыка прыназоўніка. Разрады прыназоўнікаў. Асноўныя значэнні прыназоўнікаў. Ужыванне прыназоўнікаў з ускоснымі склонамі назоўнікаў.

36. Семантычныя і граматычныя адзнакі злучнікаў. Класіфікацыя злучнікаў. Злучнікі і злучальныя словы.

37. Семантычныя і граматычныя адзнакі часціц. Разрады часціц паводле іх функцыянальнага значэння і марфалагічнага складу. Пераход у часціцы слоў з іншых часцін мовы.

38. Пытанне аб мадальных словах. Сінтаксічная аснова выдзялення мадальных слоў у асобную групу. Словаўтваральная і семантычная сувязі мадальных слоў з іншымі часцінамі мовы. Разрады па значэнні.

39. Функцыянальная характарыстыка выклічнікаў і гукаперайманняў. Цяжкасці размежавання выклічнікаў і гукаперайманняў.

6. Літаратура:

1. Беларуская граматыка. У 2 ч. Ч.1. Мінск, 1985.
2. Беларуская мова. Фанетыка. Арфаэпія. Графіка. Арфаграфія. Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія. Марфемная будова слова. Словаўтварэнне. Марфалогія. Сінтаксіс. Пунктуацыя / Пад. рэд. Л.М. Грыгор'евай. Мінск, 1994.
3. Беларуская мова: хрэстаматыя / Аўт.-склад. З.І. Бадзевіч і інш. Мінск, 2005.
4. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. Мінск, 1994.
5. Бурак, Л.І., Красней, В.П., Лазоўскі, У.М. Сучасная беларуская мова. Практычныя заняткі / Л.І. Бурак, В.П. Красней, У.М. Лазоўскі. Мінск, 1989.
6. Граматыка беларускай мовы. У 2 ч. Ч. 1. Мінск, 1962.
7. Зборнік тэкстаў для лінгвістычнага аналізу: для студэнтаў філал. фак. / Аўт.-склад.: З.І. Бадзевіч [і інш.]. Мінск, 2005.
8. Кароткая граматыка беларускай мовы. Фаналогія. Марфаналогія. Марфалогія. Ч. 1. Мінск, 2007.
9. Наркевіч А.І. Практычны курс сучаснай беларускай мовы / А.І. Наркевіч. – Мінск, 1992.
10. Сямешка, Л.І., Шкраба, І.Р., Бадзевіч, З.І. Курс беларускай мовы / Л.І. Сямешка, І.Р. Шкраба, З.І. Бадзевіч. Мінск, 1996.
11. Шуба, П.П. Сучасная беларуская мова. Марфаналогія. Марфалогія / П.П. Шуба. Мінск, 1987.
12. Булахаў, М.Г. Прыметнік у беларускай мове / М.Г. Булахаў. Мінск, 1964.
13. Васілеўскі, М.С. Прадуктыўныя тыпы дзеясловаў у сучаснай беларускай мове / М.С. Васілеўскі . – Мінск, 1970.
14. Вярхоў, П.В. Лічэбнік у беларускай мове (параўнальна з рускай і ўкраінскай мовамі) / П.В. Вярхоў. Мінск, 1961.
15. Жыдовіч, М.А. Назоўнік у беларускай мове / М.А. Жыдовіч. Мінск, 1969.
16. Киселёв, И.А. Частицы в современных восточнославянских языках / И.А. Киселёв. Минск, 1976.
17. Лепешаў, І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік / І.Я. Лепешаў. Гродна, 2002.
18. Лукашанец, А.А. Словаўтварэнне і граматыка / А.А. Лукашанец. Мінск, 2001.
19. Наркевіч, А.І. Назоўнік. Граматычныя катэгорыі і формы / А.І. Наркевіч. Мінск, 1976.
20. Сучасная беларуская літаратурная мова. Марфалогія / Пад рэд. М.С. Яўневіча. Мінск, 1997.
21. Сцяшковіч, Т.Ф. Займеннік у беларускай мове / Т.Ф. Сцяшковіч. Мінск, 1977.
22. Шуба, П.П. Дзеяслоў у беларускай мове / П.П. Шуба. Мінск, 1968.
23. Шуба, П.П. Прыслоўе ў беларускай мове: Марфалагічны нарыс / П.П. Шуба. Мінск, 1962.
24. Шуба, П.П. Прыназоўнік у беларускай мове / П.П. Шуба. Мінск., 1971.
25. Шуба, П.П. Тлумачальны слоўнік беларускіх прыназоўнікаў / П.П. Шуба. Мінск, 1993.